L'AIGUADOLÇ 42 (2014), pàg. 59-67 Edita: Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta

LA NOVEL·LA HISTÒRICA AL PAÍS VALENCIÀ: *CRIM DE GERMANIA*

Josep Lozano

LA NOVEL·LA HISTÒRICA ÉS UN SUBGÈNERE literari del qual podríem dir, de manera sumària, que es caracteritza pel distanciament cronològic de l'autor respecte als anys en què situa la ficció; la versemblança sobre el marc històric en què es desenvolupa, i la coherència dels personatges amb la dita època.

Tal com la coneixem en l'actualitat, la novel·la històrica és una invenció del Romanticisme[1], que naix a finals de segle XVIII a Alemanya com a reacció al racionalisme de la Il·lustració i a les regles del Neoclassicisme. Moviment que va donar una gran importància als sentiments, la llibertat, la natura i el jo, tindrà plena vigència al llarg del XIX i influirà en totes les arts.

La causa principal del renaixement de la novel·la històrica —atès que els historiadors de la literatura consideren que ja se'n van escriure al segle I aC[2]— la hi trobem en un dels temes preferits pels autors romàntics: la nostàlgia pel passat, focalitzada generalment, però no sempre, en l'Edat Mitjana, que va derivar, en alguns casos, en desvetllaments d'identitats nacionals[3].

El punt de partida per a la implantació de la novel·la històrica a l'Europa decimonònica s'inicia amb l'obra d'un autor fonamental per a la implantació d'aquest subgènere: de Walter Scott (1771-1832), però sobretot amb la seua famosa novel·la *Ivanhoe* (1819), ambientada en el temps de Ricard I d'Anglaterra[4].

[1] Que té els seus precedents en el corrent literari alemany *Sturm und Drang* (tempesta i ímpetu), en què participaren Goethe, Schiller i Gottlieb Klopstock quan eren joves.

[2] Vegeu la literatura grega d'aquell segle, concretament *Quereas i Calirroe* de Caritó d'Afrodisies.

[3] Com a exemples podríem posar que Grècia s'independitza de l'Imperi Otomà el 1829; Itàlia s'unifica el 1870; Alemanya, el 1871 i, en un altre nivell, la Renaixença s'inicia l'any 1833.

[4] Fins al punt que Ramón Soler, autor de *Los bandos de Castilla o El caballero del Cisne*

Al País Valencià, per autors valencians, però escrites en castellà, i en una llista que no és exhaustiva, podem citar *El Encubierto de Valencia* (1859), *La Campana de la Unión* (1866) i *Omm-al-Kiran o la expulsión de los moriscos* (1867) de Vicente Boix. Posteriorment, *Por la patria! Romeu el guerrillero* (1888), que possiblement siga la primera novel·la que va escriure Blasco Ibáñez. A la qual seguirien, en temàtica històrica, *Sónnica la cortesana* (1901), *La reina Calafia* (1923), *El papa del Mar* (1925), sobre Benet XIII, també conegut com el papa Luna, *A los pies de Venus: los Borgia* (1926). I ja en la segona meitat del segle XX, *Juan Lorenzo*[5] (1953), d'Antoni Igual i Úbeda. Però de totes les esmentades, només *El Encubierto de Valencia* i *Juan Lorenzo* es refereixen a la Germania valenciana. El 1979 vaig guanyar el Premi Andròmina[6] dels Premis Octubre amb la novel·la *Crim de Germania*, una novel·la històrica. El llibre es publicà l'any següent amb una bona acceptació de públic, crítica i del personal docent, que la posà de lectura obligatòria en molts cursos i que ja deu portar unes trenta edicions. De fet va guanyar l'any 1980 el Premi de la Crítica del País Valencià que convocava l'Ajuntament de València i el Premi de la Crítica Serra d'Or, de la revista *Serra d'Or*, que convoca el monestir de Montserrat. Tanmateix, també tingué els seus entrebancs en la seua difusió. La novel·la es va traduir i editar en castellà el 1989, sense massa èxit de públic ni de crítica, per l'editorial Anagrama, amb el títol de *Germanía*; encara que l'editor va dir-me que els crítics espanyols eren —aleshores i no sé si això ha canviat massa— refractaris a parlar d'obres de la literatura catalana traduïdes al castellà. Per altra banda, les gestions de Ricard Blasco per a editar-la al rus per l'editorial Estrella de Moscú van fracassar, ja que la consideraren immoral, i també l'Opus Dei posà *Germanía*, traducció de la novel·la al castellà[7] editada per Anagrama, en la seua llarga llista de llibres prohibits. En aquest cas, ves per on, soviètics i Opus Dei hi van coincidir.

Altrament, i aprofitant l'avinentesa d'aquest "Encontre sobre Literatura i Història a Beniarbeig", i prenent com a referència la dita novel·la, m'agradaria parlar-vos-en, encara que siga de manera sumària, responent a tres preguntes:

1. De quina manera va sorgir el tema de *Crim de Germania*?
2. Com vaig elaborar els seus capítols?
3. Què em proposava aconseguir amb ella?

(1830), considerava la primera novel·la històrica escrita a Espanya durant el segle XX, va copiar algunes parts d'*Ivanhoe*.

[5] Sobre Joan Llorenç, un dels ideòlegs de la Germania.

[6] El Jurat estava format per Pere Calders, Luis García Berlanga, Gabriel Janer Manila, Carmelina Sánchez Cutillas i Josep Lluís Seguí.

[7] La traducció la va fer la professora de la Universitat de València Antònia Cabanilles.

Pel que fa a la primera pregunta, hi ha un ventall de possibilitats a l'abast de qualsevol escriptor o escriptora. Entre els motius més usuals tenim que es pot escriure a partir d'una rondalla que conta la tradició oral; d'una temàtica que ens atrau; d'un fet luctuós, ocorregut en un lloc que ens és ben pròxim i volem dignificar o mitificar; per un encàrrec o per una lectura.

L'escriptor argentí Jorge Luis Borges va escriure que els llibres generen llibres o que els llibres s'escriuen a partir d'altres llibres. I he de dir que llegint una nota de peu de pàgina del Satiricó de Petroni, sobre la història d'amor de dos personatges mitològics, Protesilau i Laodamia, vaig trobar-hi el tema de la narració Laodamia I que el germen o idea germinal de la novel·la *Crim de Germania* també procedeix d'una lectura. L'any 1972 em vaig casar i me n'aní a París a treballar i a estudiar a la Universitat de Vincennes. Els estius tornava al poble, a Alginet, però treballava a l'estudi de Manolo Boix, a l'Alcúdia. En l'estiu de 1973, el pintor alcudienc estava llegint *La ciutat de València* (1972), de Manuel Sanchis Guarner, que en un dels seus capítols[8] transcrivia un text del primer terç del segle XVI, del *Dietari* de Jeroni Sòria, on es contava un fet bel·licós de la revolta agermanada. I Boix va proposar-me d'escriure un conte per a un futur catàleg d'una exposició sobre la Germania a terres valencianes.

El text "germinal" parlava de la mort del cabdill agermanat Vicent Peris, esdevinguda a València[9] en febrer de 1522 —ja en les acaballes de la revolta—, a qui els seus enemics, els mascarats, havien assetjat la seua casa, o s'hi havia refugiat ell, la dona i els dos fills. El text és següent:

> "*E així, la gent, vent que estaven molt en prendre'l, determinaren de pegar foc a casa sua. E així lo fum fon tan gran que els ofegaven a ell e a sa muller e fills, cascú de uit o nou anys. De on se féu a la finestra de la carrera*[10]*, e cridà al Governador que li volia parlar. E lo Governador dix-li que devalla's. E axí que devallà per la finestra de la carrera, ab una escala que li posaren. E devallà ab un cuirassa de vellut.*"

Perquè aquella imatge del cabdill agermanat, vestit amb una cuirassa i una camisa de vellut verd baixant per l'escala llevadissa, havia corprès

[8] Concretament en el cinquè, titulat "Esplendor flamíger de la València burgesa (141-1521)", pp.237-239.

[9] Ben possiblement en una casa que es trobaria ubicada en el creuament entre el carrer Nostra Senyora Verge Maria de Gràcia i l'actual avinguda de l'Oest.

[10] Carrer.

de tal manera el pintor que pensà de seguida fer una exposició sobre aqueixa temàtica.
Però us parlaré un poc més sobre alguns aspectes del moviment agermanat, per si voleu llegir la novel·la.
La revolta s'havia iniciat al cap i casal per causes de pes, entre les quals tenim les següents:

– La política lliurecanvista de Ferran el Catòlic, que va obrir les portes a la importació del teixit italià i arruïnà els teixidors valencians.
– L'augment del poder de la noblesa en les finances i en el govern de la ciutat de València, en perjudici dels mercaders i dels artesans, també volien ocupar parcel·les de poder.
–El problema mudèjar, que comportava per als cristians vells una gran competència en el mercat del treball, o la real o suposada connivència dels islàmics valencians amb els pirates berberiscs que atacaven sovint els pobles del litoral marítim.
– La carestia i especulació del pa, per una mala política cerealística de consum.
– La pesta i la conseqüent fugida dels nobles i autoritats del cap i casal.
– Com també les abrivades prèdiques del frare mestre Castanyolí, també dominic com Savanarola, que des de la trona de la Seu deia que Déu enviava als valencians la fam, pirates i pesta, per les nostres males costums i, entre elles, l'existència d'alguns homosexuals, com ens refereix el *Llibre de les Memòries,* una mena de dietari de la Seu que redactava el sagristà en exercici, quan diu:

> "*Predicant en la Seu* [...] *mestre Castanyolí, frare de predicadors, dix que per los pecats dels hòmens Déu(s) invia pestilències, guerres e fam, e que a ses orelles era arribat un pecat molt infandíssim* [...] *per on Déu se tenia per molt offés, perquè ell sabia que certes persones usaven lo peccat de sodomia...*"

D'altra banda la revolta, amb un desideràtum d'una justícia més justa, més equitativa, prenia com a model les repúbliques italianes i com arguments ideològics textos de *Lo dotzè del Crestià*, del franciscà gironí Francesc Eiximenis, com ara:

> "*D'aquí avant no hi haurà reis, ni ducs, ni comtes, ni nobles, ni grans senyors; ans d'aquí avant a la fi del món regnarà per tot lo món la justícia popular, i tot lo món, per conseqüent, serà partit en comunes, així com*

avui també es regeix Florença, Roma, Pisa, Sena i d'altres ciutats d'Itàlia i Alemanya."

Altrament, els bàndols enfrontats eren els agermanats o de la Germania, formada per artesans, mercaders i camperols cristians, que tingueren com a líders moderats el sucrer Joan Caro i el cardador Joan Llorenç, i com a radicals Vicent Peris, Guillem Sorolla i Esteve Urgellés. I el bàndol dels mascarats, format per nobles, mercedaris i vassalls mudèjars, on els personatges més importants foren el comte de Mélito i el marquès de Zenete, fills del cardenal Mendoza, i el duc de Sogorb.

També cal dir que l'elecció de la revolta com a matèria literària i pictòrica era ben encertada. Atès que per una banda connectava perfectament amb la tradició i prestigi de la història, que com va enunciar Ciceró, en la seua obra *De oratore*: "*Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuncia vetustatis*." (La història és testimoni del temps, llum de la veritat, vida de la memòria, mestra i nunci de l'Antiguitat.). I per l'altra, la Germania podia ser, en els anys que vaig escriure la novel·la, la dècada dels 70 —època de la 'transició' cap a la democràcia— un gran referent simbòlic de lluita per les llibertats.

Seguidament us parlaré de com van generar-se les onze parts o capítols de la novel·la, com també del títol; que és una mena de tarja de presentació, en què jo sempre pose una especial cura en escollir-lo. En principi el títol era *Crim de Germania i Unió Popular,* que era la denominació del delicte amb què acusaven i condemnaven els agermanats quan la revolta va ser vençuda. Però a l'editor li semblava massa llarg o amb massa connotacions polítiques i va suggerir-me que fóra *Crim de Germania*. Sembla que als editors els horroritzen els títols llargs. Perquè quan es va traduir i publicar la novel·la per l'editorial Anagrama, tot i amb el meu consentiment, la titularen només amb *Germania*.

La novel·la està formada per onze parts o capítols, tractats amb diferents registres: "El banquet", "El rei Encobert", "El Quart Judici", "Fitxes policials", "La Corbina", "El debat", "El dia de la sang", "La mort de Vicent Peris", "Memòries de Felip Guzman", "El senyal evident o la prova clara" i "Lletres a l'amant absent".

Pel que fa al primer text: "El banquet", he de dir que a mesura que anava documentant-me sobre la revolta, per a escriure el conte que m'havia proposat Boix, anava creixent en mi un sentiment de solidària

simpatia envers els agermanats i la seua causa. Per això pensí d'escriure una mena de venjança personal i literària, una narració on morís, en una execució fantasiosa, la dona que havia dirigit la repressió contra els agermanats: la reina Germana de Foix; perquè també havia pres nota d'aquella frase de Joan Fuster que diu: "Escriure —fer literatura— és tot això que vostés diuen i, de més a més, una forma de venjança", i en aquell cas em semblava avinent.

Amb tot i això, ara sé que aquesta dona va ser un personatge bastant dissortat, infeliç. Un ésser no massa estimat pels seus marits i amb una fesomia poc agraciada, a qui casaren tres vegades per raons d'estat. Primer amb Ferran II de Catalunya-Aragó, després d'enviudar d'Isabel la Catòlica, per així resoldre els problemes successoris del regne de Navarra, a què ella n'era pretendent. Després amb el comte de Brandemburg-Ausbac, a fi que com a elector votara a favor en l'elecció de Carles I com a emperador. Comte que va morir boig. I en un tercer matrimoni amb el duc de Calàbria, hereu del regne de Nàpols, ja que amb aqueix enllaç s'invalidava, en certa manera, el seu accés a la corona napolitana.

Tot seguit vénen els capítols d'"El rei Encobert" i d'"El Quart Judici", que tenen com a protagonista Joan Navarro o l'Encobert i els seus sermons. Un personatge mític, influenciat per la doctrina radical i redemptora del frare dominic Savonarola, que denunciava la degeneració dels costums i decadència de l'Església. El qual s'enfrontà amb el papa Alexandre VI, el segon papa Borja, que el processà, l'excomunicà i el condemnà a morir en la foguera a Florència el 1498.

Ben possiblement va ser un jueu convers aragonés, visionari i influenciat per doctrines reformadores procedents d'Itàlia i pel messianisme, que arengava els seus seguidors a les places públiques amb plantejaments reformadors, profetitzava la imminent vinguda del Judici Final i s'hi feia passar pel fill de l'infant Joan, ja finat i hereu de la corona catalano-aragonesa, i de Margarida de Flandes, a qui havien desposseït dels drets dinàstics amb males arts i engany a la corona; canviant-lo en el bressol per la filla d'una serventa nascuda morta.

La següent part, les "Fitxes policials", consisteix en una mena de fitxes sobre els personatges de les narracions del text, escrites amb una voluntat de fer, emprant cronològicament el temps passat, una referència al present. Ja que en plantejar-me a grans trets la novel·la, i després d'escriure diverses parts del llibre, em preocupava la ignorància que teníem els valencians d'aleshores (1980), i encara tenim, sobre la nostra història; circumstància que podia ser un gran entrebanc per a

l'hipotètic lector o lectora. La qual cosa vaig resoldre en aquestes fitxes o *dramae personae*, inspirades en les conseqüències que va tindre una vaga d'estudiants de l'any 1970 a l'Institut de Carlet, on estava fent el PREU o curs de preparació universitària. La qual comportà que, pocs dies després, haguérem d'anar cinc alumnes a la Caserna de la Guàrdia Civil de Carlet per interrogar-nos. I on vaig veure unes fitxes policials franquistes damunt la taula que, entre els seus apartats, hi havia les següents possibilitats: "Sexo: 'Masculino', Femenino o Dudoso". Apartat que vaig afegir a les fitxes, juntament amb altres dades, per adobar-les amb una mica d'humor.

La narració "La Corbina" tracta d'un personatge femení molt suggeridor, d'una dona ben singular, que va viure en aquell temps, com ho testimonien alguns textos. Una negra que ballava en la processó del Corpus de València, i per tres mitgetes d'oli, dalt de la carrossa o Roca Diablera. I que era l'amant d'un dels bufons de la Cort de València, virregnal i renaixentista del duc de Calàbria i de Germana de Foix, com així ho constata Lluís Milà al seu llibre *El Cortesano*. Altrament, volia contrarestar amb ella el paper negatiu de la reina-virreina Germana, que reprensenta el poder i la repressió, posant-hi com a contrapunt Corbina, un ésser triplement marginat, per ser dona, pobra i negra. Personatge que trace a través de diversos registres, com el poema popular, el document, o la nota a peu de pàgina, creant un espai d'ambigüitat, com havia vist que feia Bioy Casares en la novel·la *La invención de Morel*.

Després ve "El debat", que és una mena d'homenatge a una disciplina que admire: l'oratòria o art d'expressar-se en públic, i que ubicat en una assemblea dels agermanats empre per a explicar els plantejaments ideològics, moderats i radicals, que hi havia en la revolta. Encarnats pel paraire o cardador de llana Joan Llorenç, per una banda, i el velluter Vicent Peris per l'altra.

En "El dia de la Sang", i amb un èmfasi èpic, narre l'única batalla que guanyaren els agermanats, que tingué lloc al terme de Beniatjar, prop de Gandia, comandats per Vicent Peris, contra el bàndol dels mascarats que comandava el virrei, don Diego Hurtado de Mendoza.

La narració "La mort de Vicent Peris", sobre la fi del cabdill agermanat i punt de partida de la novel·la, és el text que més vegades vaig reescriure, per tal d'evitar que resultara un text pamfletari.

Les "Memòries de Felip Guzman" conta les peripècies d'un jove mudèjar, paradigma de la marginació, amb una religió prohibida, una cultura en el millor dels casos menystinguda i amb el nom forçosament canviat per un de cristià. On tracte d'establir paral·lelismes entre la

població mudèjar i després morisca d'aleshores, una cultura minorada i reprimida, i la nostra de valencianoparlants, una cultura i llengua també amenaçada.

A la narració "El senyal evident o la prova clara" conte la història de venjança d'un morisc a qui els agermanats han mort el seu pare en la matança de Polop. Venjança que aconseguirà a Benaguasil, apressant l'agermanat Guillem Sorolla i lliurant-lo als mascarats, els seus enemics.

L'última part de la novel·la duu per títol "Lletres a l'amant absent", i és un dels capítols més elaborats. La revolta agermanada, que en alguns aspectes va ser progressista, per exemple en demanar més representació del poble pla en el govern municipal de València, també va tindre un aspecte repressiu i intolerant, el que va dirigir-se contra els mudèjars, però també contra els homosexuals; ja que segons les cròniques d'aleshores n'executaren uns vint en dos anys.

D'altra banda, jo havia llegit en un llibre de l'escriptor belga Pierre Louÿs, dedicat a les filles i titulat *Cançons de Bilitis,* unes suposades lletres d'amor lèsbic que la poetessa grega Safo (segle VII i VI aC) va escriure a la seua amant, Bilitis, i que em serviren per a aquesta part de la novel·la. De la qual estic prou satisfet, sobretot des del punt de vista de l'estil; perquè, al capdavall, la singularitat de tot escriptor és el seu estil.

Finalment, i per contestar a la tercera pregunta proposada, sobre el que volia aconseguir amb la meua novel·la, puc dir-vos que vaig plantejar-m'hi els objectius següents:

— Crear mites valencians, difondre'ls, popularitzar-los. Som un poble amb pocs referents mítics, perquè d'una manera sistemàtica i deliberada han volgut fer-los desaparéixer, privant-nos del nostre imaginari col·lectiu. On fins fa poc es coneixia més el *Cantar del Mio Cid* que la *Crònica de Jaume I*, al marqués de Santillana que a Ausiàs March o a Agustina d'Aragó que al general Basset.

— Dignificar i recuperar l'idioma, el nostre, que sempre és el vincle més important d'una cultura. Escriure amb una llengua culta i accessible, digna, homologable, capaç per a tractar temes científics com de tindre una gran qualitat literària. A partir dels nostres clàssics i del llenguatge popular.

— La versemblança, que allò que escrius, encara que siga ficció, siga creïble i, si és possible, seduesca la persona lectora.

— Reflexionar sobre el present a partir del passat i extraure les ensenyances que ens dóna la història.

— Fer una via d'apropament històric, una via de coneixement que no caiguera en la parcialitat, en la visió maniquea de bons i roïns.
— Crear un espai de ficció polifacètic, un àmbit de llibertat, amb diversos plantejaments sobre un fet importantíssim de la nostra història, per les seqüeles que va tindre en la política posterior i en la llengua pròpia, com va ser la revolta de la Germania per als valencians.
— Mostrar la impossibilitat de copsar la realitat des d'una sola perspectiva, atés que la vida és diversa, ambigua i complexa.
— I, al capdavall, per aprofundir en la raó de ser d'una novel·la que és, com diu l'escriptor austríac Hermann Broc[11], la de descobrir a la persona lectora allò que només la novel·la pot descobrir-li.

L'any 1980 Josep Lozano va publicar *Crim de Germania*, considerada un clàssic de la novel·la històrica al País Valencià.

[11] Herman Broch (Viena ,1886 -New Haven, EUA, 1951) autor de *La mort de Virgili*.

Antoni Miró: *25 d'Abril 1707*, 2007 (Acer corten, 3,5x26x8 m.), Gandia.

Antoni Miró: *Almansa 1707*, 1980 (Aiguafort, planxa, 33x50).